

demokratischen Werten dar. Der erste, der darauf verwies, war Dr. France Bučar, der zu Beginn des Jahres 1988 auf Einladung von Dr. Otto von Habsburg das Europäische Parlament besuchte. Dort forderte er die europäischen Politiker auf, das kommunistische Jugoslawien nicht länger zu unterstützen. Bučar wurde deswegen von den slowenischen Kommunisten als „Nationalverräter“ bezeichnet.

In den Jahren vor der großen Osterweiterung war die Mitteleuropa-Idee mit dem allgemeinen europäischen Integrationsprozess eng verbunden. Der 1. Mai 2004 wurde deswegen von einigen slowenischen Intellektuellen auch als „Rückkehr nach Mitteleuropa“ bezeichnet. Aber nach dem Beitritt Sloweniens zur EU verschwand allmählich auch die Mitteleuropa-Diskussion aus der slowenischen Publizistik. Einer der seltenen Diskutanten nach dem 1. Mai war Dr. Peter Jambreč, Präsident der „Versammlung für die Republik“, des intellektuellen Kerns jener Parteien-Koalition, die sich in der Europäischen Volkspartei befindet. Seiner Meinung nach „könnte eine moderne, interessengeschichtliche und kulturelle Gemeinschaft der souveränen Nationen, die aus den ehemaligen Ländern der Habsburger-Monarchie entstanden ist, eine natürliche Allianz darstellen“. Diese „Donau-Alpe-Adria-Koalition von Staaten“ würde außer Slowenien auch Österreich, Tschechien, Ungarn, Polen, die Slowakei, perspektivisch aber auch Kroatien, Bosnien und die Herzegowina sowie Montenegro miteinschließen. Als solche könnte sie auch gegenüber den einflussreichsten EU-Staaten ein gleichberechtigter Akteur sein.¹⁸

Ist die Mitteleuropa-Idee heute wirklich *demodé*? Im Jahre 1985, als die Mitteleuropa-Diskussion einen ihrer Höhepunkte erlebte, wurde vom ungarischen Schriftsteller György Konrád folgende Feststellung gemacht: „Sich als Anhänger Mitteleuropas zu fühlen ist keine Frage der Staatsangehörigkeit, sondern der Weltanschauung.“¹⁹ Eine Weltanschauung ist aber eine Frage von Grundwerten. Und diese sollten nie aus der Mode kommen.

¹⁸ Peter JAMBREČ, „Sproščenost naroda za samoodločbo in za mednarodno odprtost. Izvori, korenine, zgodovina: nastajanje slovenske samoodločbe“, Ebd. und Dimitrij RUPEL (Hg.), *Slovinci v lastni državi enakih možnosti. Novi prispevki za slovenski nacionalni program. Zbor za republiko*, Ljubljana, 2004, 40-41.

¹⁹ Peter VODOPIVEC, „Srednja Evropa je, Srednje Evrope ni“, Ebd. (Hg.), *Srednja Evropa*, Ljubljana, 1991, 5-13, hier 10.

Ivo Pilar — Srbi i Bošnjaci u Bosni i Hercegovini

Šaćir FILANDRA

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo

Pilarovi stavovi o Bosni i Hercegovini, njenom stanovništvu i povijesti, bosanskim muslimanima, pravoslavlju i Srbima, znanstvenoj javnosti nisu nepoznati. Za potrebe ove konferencije zadržat ćemo se na razini njihove osnovne karakterizacije. Akcenat u izlaganju nećemo stavljati toliko na teorijsku i povijesnu validnost Pilarovih sudova o bosanskim muslimanima/Bošnjacima i Srbima, koliko na aktualnost samog pitanja Bosne i Hercegovine, Bošnjaka i Srba za savremeno razumijevanje i rješavanje političkih prilika na jugoistoku Evrope.

Danas je pravo pitanje ne šta i kako je Pilar o Bosni i Hercegovini govorio već zašto je tome pitanju pridavao veliku važnost te kako se mi, iz horizonta našeg vremena, suočavamo s bosanskohercegovačkim pitanjem. Naravno, u komparativnom smjeravanju Pilarovih stavova — s obzirom da nas dijeli cijelo stoljeće od njihova nastanka — nužna je njihova kritička valorizacija. I druga napomena. Način na koji je Pilar hrvatsku i srpsku politiku gledao iz bosanskoga ugla, danas je rijedak u hrvatskom političkom mišljenju, i nastojim koristiti ga kao postupak razumijevanja čitavog kompleksa nacionalno-političkih pitanja koja je Pilar nekad razmatraro, a koja se i danas na ovaj ili onaj način postavljaju. Ta pitanja promatram iz bosanskohercegovačke perspektive i još specifičnije — bošnjačke vizure.

U Pilarovoj interpretaciji Bosna i Hercegovina bila je »središtem južnoslavenskog pitanja u Monarhiji« (L. von SÜDLAND/Ivo PILAR, *Južnoslavensko pitanje*, Varaždin, 1990., str. 79).¹ Istovremeno, ona je Ahilova peta austrougarske politike jer ta politika nije imala jasne spoznaje o bosanskohercegovačkom pitanju. Ovaj stav važi danas za politiku Europske unije prema Bosni i Hercegovini. Pilarovo pravilo da su »južnoslavenski narodi samo posljedica političko-državne tvorbe« ne odnosi se jedino na Bosnu. Bosna je iznimka na način da je postojala samostalna bosanska država, »ali nikada nije bilo bosanskog naroda, niti će ga ikada biti« (str. 81). »Posljedica stvaranja bosanske države ne bijaše stvaranje bosanskog naroda«, smatra Pilar, jer bosanska država je »drugotna tvorevina hrvatskog naroda, koji bijaše u to doba u glavnim obrisima već oblikovan« (str. 94). Bosna od 8. stoljeća »bijaše hrvatskom zemljom«. Kada određuje hrvatski karakter Bosne i Hercegovine Pilar se ne služi narodnosnim već državno-pravnim razlozima, a argumentaciju, ponajviše, zasniva na geopolitičkim činocima. Budući

¹ Svi su citati iz navedenoga Pilarova djela.

da Hrvatska ima oblik »ispruženog šestara«, za njega je geopolitički nemoguće da njen narod nije hrvatski. Istovremeno, on je svjestan da supstancijalno određenje Bosne i Hercegovine kao hrvatske zemlje, nikakvom povijesnom teleologijom nije zagwarantirano. Bosna i Hercegovina njegovog vremena faktički su bile više srpske no hrvatske zemlje. On se sasvim realistično suočava s činjenicom da su Srbi najbrojniji (43%). Oni su, po Pilaru, nacionalno najsvjesniji bosanski element, takve svijesti nema kod katolika (20%), a *muslimani* nemaju uopće narodnosne svijesti. Jedan dio muslimanske inteligencije naginje Srbima, drugi Hrvatima, dok su mase prohrvatski orijentirane. Te pojave su bile protivne tvrdnji da je Bosna hrvatska zemlja, i Pilar se pitao kako taj problem riješiti.

Velikosrpsku misao Pilar je smatrao »jezgrom južnoslavenskog problema«. Bitna odlika tog projekta »svesrbstva«, kako ga je on zvao, jeste u tome što mu nisu definirane granice. Pilar je bio uvjeren da Srbi žele osvojiti cijeli Balkan i poslije odlaska Osmanlija istisnuti katolike s tog prostora. U tom projektu »pakostna bizantska mržnja... se koristi u borbi protiv inovjeraca i osvajanje tuđih prostora«. Religijski i politički ekspanzionizam se međusobno potpomažu, Crkva postaje instrument održanja i širenja države.

Pilar je imao konačan stav o Bosni i Hercegovini. Smatrao ih je zemljama hrvatskoga državnoga prava. Definitivna priroda ovakvog stava odredila je i domet njegova važenja. U teorijskom smislu jedan savremeni bošnjački politološki istraživač Pilara kvalificira »antibosanskim misliocem« (Esad ZGODIĆ, *Ideja bosanske nacije*, Sarajevo, 2008., str. 113.), a njegovu ambiciju da srednjovjekovne povijesne odnose projektira kao temelje savremenih državnih i nacionalnih politika anahronom, romantičarskom i imperijalnom.

Nadolazeći tok povijesti pokazao je neodrživost mnogih Pilarovih stavova o Bosni i Hercegovini. S narodnosnog aspekta bosanski muslimani su umjesto da postanu Srbi, ili kako se Pilar nadao Hrvatima, izrasli u posebnu naciju — Bošnjake. Nezavisna i samostalna bosanskohercegovačka država čijem se stasanju Pilar nije nadao, bez obzira na sve unutarnje nacionalne podvojenosti, ipak nije bez svog političkog naroda. Većinska politička volja bosanskohercegovačkih građana 1. marta 1992. godine opredijelila se za nezavisnost Bosne i Hercegovine.

U čemu je onda danas aktualnost Pilarovih stavova? Najinteresantnijim i najaktualnijim smatram Pilarovo definiranje hrvatsko-srpskih odnosa iz bosanske perspektive. Pri tome je akcent na validnosti metodološkog, dakle teorijskog pristupa problemu, a ne na njegovim rješenjima. Pilarova politička rješenja uvijek su odraz duha vremena. Dozvoljavam sebi pogrešku kada kažem da je danas ovakav pristup — dakle, definiranje hrvatsko-srpskih odnosa iz bosanske, konkretnije hrvatskobosanske perspektive — u hrvatskoj nacionalnoj politici rijedak. Mi iz Bosne ga nalazimo još kod književnika i publiciste Ivana Lovrenovića. Općenito govoreći, odvajanje Bosne i Hercegovine od Hrvatske Pilar je smatrao velikom opasnošću za hrvatske nacionalne interese. Ovakav stav nije više dominantan u hrvatskoj javnosti.

Bosanska geopolitička priča za Hrvatsku je prestala biti zanimljiva. Samostalna hrvatska država formirana je u granicama bez Bosne i Hercegovine. Hrvatska nacionalna politika reducirala je svoje ambicije glede Bosne i Hercegovine i njenog državno-pravnog razumijevanja pristajući na njenu podjelu sa Srbima. Povijest u 20. stoljeću svjedoči dva neuspjela pokušaja podjele Bosne i Hercegovine između Srbije i Hrvatske. Već su raniji istraživači naglasili da se Pilar ne bi slagao sa ovakvom hrvatskom politikom. On bi danas osuđivao »politiku podvajanja i neprijateljstva između katolika i muslimana, a podržavao bi sve mirovne inicijative i ugovore o vojnoj i drugoj suradnji ...« (Jure KRIŠTO, »Ivo Pilar i suvremena hrvatska geopolitika«, *Pilar*, Zagreb, 1/2006., br. 1/1/, str. 57.). Nažalost, danas sa hrvatske strane nema djelovanja u ovom pravcu. Hrvatska politika prema Bosni i Hercegovini, kao i politika Hrvata u njoj, strogo je etnički definirana i omeđena. Nije se teško složiti sa konstatacijom, koja se čuje sa raznih strana, da hrvatski uticaj u Bosni i Hercegovini mora biti mnogo veći. Međutim, suprotno preovlađujućem javnom i političkom stavu u Hrvatskoj smatram da taj uticaj, na tragu Pilarovih vizija, ne smije biti ograničen i lokaliziran na Hrvate i tzv. njihove etničke prostore već na cjelinu Bosne i Hercegovine kao države i društva. Bosna i Hercegovina danas treba Hrvatsku kao uticajnu regionalnu demokratizirajuću i stabilizirajuću političku snagu. U suprotnom, Srbija će nastaviti prodavati svoje velikodržavne interese kao napredna i spasonosna rješenja. A prostora za takav nastup Srbije ima.

Geopolitička pozicija Bosne i Hercegovine se danas, u odnosu na razdoblje sloma komunizma, znatno promijenila. Bosna i Hercegovina početkom 90-ih godina prošlog stoljeća bila je u društvu sa Slovenijom i Hrvatskom. Ona je bila dio zapadnih, demokratskih i evropskih političkih rješenja, te je dobila i pozitivno mišljenje Evropske unije o državnom osamostaljenju, odnosno izlasku iz Jugoslavije. Dvije decenije poslije Bosna i Hercegovina je, uslijed razarajućih djelovanja s vana i vlastitih slabosti, ostala u društvu zemalja koje još nisu riješile svoje nacionalne probleme. Danas je Bosna i Hercegovina dio neriješenih pitanja Balkana i Evrope. S obzirom na stanje u bosanskohercegovačkom entitetu koji se naziva Republika Srpska očito da Srbija još nije definirala granice srpske države. Tu je, zatim, nadolazeće albansko pitanje kao kosovsko, a koje se reflektiralo na Bosnu i Hercegovinu davanjem koncesija Srbima u Republici Srpskoj. Pitanje crnogorske samostalnosti i suverenosti, slično kao i makedonske, s vremena na vrijeme nastoji se dovesti u pitanje. Bosna i Hercegovina je danas žrtva ovih otvorenih pitanja jugoistoka Evrope. Za to vrijeme Hrvatska je s ciljem što brže evropeizacije izvršila vlastitu debalkanizaciju, ostavljajući Bosnu na milost i nemilost postratnim problemima. Budući da stabilnost svake države dijelom ovisi i o stabilnosti njenog prvog okruženja, nadati se da će hrvatska politika u budućnosti, prije svega zarad vlastite sigurnosti, dati više priloga sređivanju bosanskohercegovačke države.

Bosna i Hercegovina je nedovršena država. Njen mir je nedovršen, nesiguran, baš kao što i agresija na Bosnu i Hercegovinu još traje, samo drugačijim sredstvima. U sređivanju bosanskohercegovačke države Hrvatska ima mogućnost, ali prema Dejtonskom sporazumu i obavezu, da aktivnije sudjeluje. U tome angažmanu mora se imati na umu bosanskohercegovačko iskustvo življenja tri naroda u jednoj društvenoj zajednici. A to je da Bosna i Hercegovina ne može opstojati na udruživanju dva naroda protiv trećeg. Njoj danas nije potreban politički savez Hrvata i Srba na štetu Bošnjaka, a o čemu trenutno preovladava uvjerenje u bošnjačkoj javnosti, niti savez Bošnjaka i Srba na štetu Hrvata, kako se na hrvatskoj strani tumači majoriziranje hrvatskog elementa. Bosni i Hercegovini jeste potrebna pravda, istina i mir te ravnopravnost i jednakost njenih građana i naroda.

Aktualnost djela Ive Pilara

Stjepan ŠULEK
Publicist, Zagreb

Velika mi je čast što kao novinar na ovom simpoziju o dr. Ivi Pilaru aktivno sudjelujem, posebno zbog toga što sam prvi put saznao za Ivu Pilara upravo ovdje, u Beču, davne 1958. u Nacionalnoj biblioteci. Boraveći tada više godina u Beču među mladim Hrvatima iz Gradišća, od kojih su kasnije neki postali pjesnici, znanstvenici, nastavnici, pisci, austrijski diplomati i promicatelji kulturne suradnje gradišćanskih Hrvata i Hrvatske i koji su mi do danas ostali dragi prijatelji, proveo sam mnoge sate u toj biblioteci otkrivajući tragove hrvatske prošlosti i čitajući austrijsku i njemačku literaturu. Ivo Pilar bio je za mene kao mladog čovjeka koji je došao iz socijalističke Jugoslavije veliko otkriće, kao i druga hrvatska publicistika koju sam ondje našao. To je bilo vrijeme kada se u Beču, posebno preko tjednika *Die Furche*, vodila živa rasprava o postojanju austrijske nacije. Zanosilo me što su autori toga tjednika zastupali ideju austrijske nacije u odnosu na njemačku naciju. To me navodilo na misao da hrvatska nacija u svom poimanju ima slične probleme sa srpskom nacijom. Uskoro sam postao i njihovim suradnikom i nekoliko sam godina povremeno objavljivao članke o bivšoj Jugoslaviji i drugim temama. Ti su članci nažalost zametnuti, pa ovaj boravak u Beču želim iskoristiti da ih pronađem. Na temelju tih tekstova bio sam pozvan na radiopostaju Deutschlandfunk u Kölnu, koja je počela emitirati program i za Jugoslaviju. Da sam ostao u Beču, vjerojatno bih postao austrijski publicist, pogotovo što je moja supruga rođena Bečanka, kao što su i mnogi drugi prijatelji iz Hrvatske koji su se u ono vrijeme zatekli u Beču ostvarili uspješne karijere. Veselim se što kao novinar i bivši savjetnik za kulturu i informacije u veleposlanstvu Republike Hrvatske u Bonnu i suradnik veleposlanika prof. dr. Zorana Jašića, koji danas ovdje službeno zastupa Hrvatsku, mogu dati svoj skromni prilog o duhu Ive Pilara odnosno Südlanda, koji se zalagao za opstanak Austro-Ugarske Monarhije i za ostanak Hrvatske i Bosne i Hercegovini u njezinim granicama.

Ivo Pilar, rođen 1874. u Zagrebu, preminuo 1933., studirao je u Beču i Parizu. U svojoj karijeri radio je u Sarajevu, a od 1905. do 1920. bio je odvjetnik u Tuzli. Cijelog života živio je u blizini Hrvata, Srba i muslimana. Proizvod te njegove blizine s narodima južnih Slavena bila je knjiga *Die Südslawische Frage und der Weltkrieg*.

Njegovi pretci potječu iz slovačkog mjesta Olomuca. Rodak Martin još danas živi u Zagrebu i ističe da Ivo Pilar 1933. nije počinio samoubojstvo nego da je ubijen, slično kao povjesničar Milan pl. Šufflay 1931., zbog čega su protestirali